

Микола ПАНТЮК,

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
pantyuk.m@bigmir.net

Леся КОЛТОК,

кандидат педагогічних наук, доцент
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
lesia_koltok@ukr.net

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗМІНА ЦІННІСНИХ ПРІОРІТЕТІВ

У статті розкрито та уточнено зміст категорії «ціннісні орієнтації», «цінність»; проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вирішення досліджуваної проблеми, розглядаються проблеми формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів початкової школи. Представлені результати дослідження ціннісних орієнтацій у майбутніх вчителів початкової школи.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, професійні цінності, професійне становлення, ієрархія цінностей.

Mykola PANTIUK,

Ph.D (Pedagogic) Professor,
Vice-Rector for Scientific Research,
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) pantyuk.m@bigmir.net

Lesia KOLTOK,

Ph.D. (Education),
Associate Professor, Pedagogy and Primary Education
Teaching Methods Department,
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) lesia_koltok@ukr.net

PREPARATION OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS TO PROFESSIONAL ACTIVITIES: CHANGING PRIORITY VALUES

The article contains sociological and psychological-pedagogical literature on the research problem. The content of the category «value orientations» is disclosed and refined; the theoretical and methodological approaches to the solution of the problem under investigation are analysed, the problems of the formation of value orientations

.....
in future primary school teachers are examined. The results of the study of value orientations for future primary school teachers are presented.

The professional training for future primary school teachers as a independent phenomenon with its specific characteristics and features is based on the certain system of values. This connection with the existing values is caused by the culture and the upbringing of children.

However, it should be noted, that the basics of teachers' training in realization their educative function in society are most shaken. This is due to rapid changes in the life of the society, the transformation of the old and the emergence of new values, the development of the new social phenomenon.

The main conditions of the formation of the system of values of the individual are inclusion of a person into activity and communication. The interaction of social and personal factors makes up the mechanism of social formation of the person acting as an active subject of social relations.

In our study the classification of values for M. Rokich was taken as the basis. For diagnostics of individual hierarchies, M. Rokich developed a method that became quite popular – method of direct ranking of values, that is grouped into two lists – terminal and instrumental values.

Key words: *value, value orientations, professional values, professional formation, hierarchy of values.*

Постановка проблеми. Процес фахової підготовки вчителя у педагогічному університеті є складним, важливим і особливо актуальним сьогодні, коли Українська держава прямує до європейської інтеграції, формує таку модель державного організму, яка б найкраще забезпечувала життя кожної особистості (Пантюк, 2010: 5).

Визначальним у процесі професійного становлення майбутнього педагога є цінності, якими керується суспільство на певному етапі свого розвитку. Однозначно, що вище організоване, цивілізованіше суспільство, то досконаліші його цінності, які найбільше сприятимуть життю і розвитку кожного індивідуума.

У сучасних концепціях розвитку вищої освіти взагалі й педагогічної зокрема наголошується, що освіта має не тільки забезпечити майбутніх фахівців глибокими знаннями, але й сприяти розвитку особистісної позиції студентів, формувати чіткі орієнтири життєдіяльності, вміння виокремлювати істинні цінності. Розв'язання цих складних завдань є неможливим без реалізації ціннісного підходу до оновлення університетської педагогічної освіти, а також без вивчення проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів.

Ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, він є складовою частиною системи відносин особистості, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, додає значення і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвою метою особистості. З.І.Файнбург відзначає «надзвичайну складність системи ціннісних орієнтацій особистості складність її детермінації соціальним, багатоплановим і багатоплановим опосередкованістю всієї залежності в цій сфері. Ми маємо справу з багатовимірним об'єктом, дуже складним по своїй структурі» (Савченко, 1994: 85).

Підготовка майбутніх учителів до формування ціннісних орієнтацій, це, насамперед, процес становлення особистості вчителя початкових класів, результатом

якого є його готовність до формування ціннісних орієнтацій у студентів, а також узагальнення установок, знань і умінь, необхідних індивіду для адекватного розв'язання специфічних задач.

Аналіз досліджень. Дослідження ціннісних орієнтацій привертало увагу багатьох авторів. Про це писали І. Бех, Т. Бутківська, О. Здравомислов, Л. Сокурянська, В. Паскар, О. Ручка, С. Макеєв, О. Савченко, В. Черноволенко, З. Файнбург та ін.

В науковій літературі розрізняють поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації». Цінності – це поняття, що фіксують позитивне або негативне значення будь-якого об'єкта чи явища. Ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, участі його в трудовому житті, при цьому значне місце посідають системи цінностей, що функціонують у сім'ї, інших соціальних групах, які є референтними для певного індивіда. Ціннісні орієнтації істотно впливають на стиль мислення і життя індивіда, перебіг емоційних і мотиваційних процесів, а також на формування інтересів особистості (Психологічний словник, 1982).

Досліджуючи проблему особистісних цінностей, І. Бех зазначає, що вони складають внутрішній стрижень особистості. Це психологічне новоутворення, що відображає найбільш безпосередньо значущу для суб'єкта узагальнену сферу довкілля, через ставлення до якої він виділяє, усвідомлює і утверджує себе, своє «Я», і в результаті цього ця сфера стає простором його життєдіяльності. Вони сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів у особистісні принципи життєдіяльності. Цінності стають виховним фактором завдяки тому, що перетворюються у внутрішні мотиви поведінки особистості (Бех, 1999: 8).

Цінності пов'язані також із людськими потребами й інтересами в системі їх багатограних суспільних відносин. З великої кількості цінностей суб'єкт, як правило, обирає ті, що входять до особистісної системи цінностей. У цьому контексті Т. Бутківська надає психолого-педагогічний зміст поняттю «цінність» через розуміння залежності цінностей особистості від потреб суспільства. У такому разі суб'єкт сам виступає як цінність, а цінності трактуються як елементи структури свідомості особистості (Бутківська, 1997: 132).

Переважаюча більшість дослідників убачає в цінностях феномен суспільного буття та суспільного ідеалу саме в особистісній формі, тобто на рівні індивіда, індивідуального. Так, О. Савченко вважає, що сучасний стан педагогічної теорії й практики вимагає наукового обґрунтування двох систем цінностей: тих, на які має орієнтуватися освіта сьогодні і в перспективі; тих, які мають створюватися, формуватися в самому освітньому процесі (Савченко, 1994: 4).

Мета статті – розкрити особливості формування ціннісних орієнтацій майбутнього педагога в процесі професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі, виявити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови ефективності формування в майбутніх педагогів ціннісних орієнтацій.

Виклад основного матеріалу. Студентський вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливає на становлення характеру і особистості в цілому. Це пов'язано з розвитком на даному віковому етапі необхідних для формування ціннісних орієнтацій передумов: понятійного

.....

мислення, накопичення достатнього морального досвіду, й займання певного соціального положення. Процес формування системи ціннісних орієнтацій стимулюється значним розширенням спілкування, зіткненням з різноманітними форм поведінки, поглядів, ідеалів, що з'являються зі вступом молодої людини до ВНЗ. Поява переконань в юнацькому віці свідчить про значний якісний перелом в характері, у становленні системи моральних цінностей.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи як самостійний феномен зі своїми специфічними характеристиками і особливостями базується на певній системі цінностей; їх зв'язок із буттям здійснюється завдяки культурі, вихованню.

Проте слід зауважити, що найбільш похитнулись основи підготовки вчителів щодо виконання їхньої виховної функції в суспільстві. Це пов'язано зі стрімкими змінами в житті суспільства, трансформацією старих і появою нових цінностей, розвитком нових суспільних явищ, феноменів (Паскар, 2010: 90).

Основними умовами становлення системи цінностей особистості є включення людини в діяльність та спілкування. Взаємодія соціальних чинників із особистісними складають механізм соціального становлення особистості, що виступає активним суб'єктом суспільних відносин.

У нашому дослідженні за основу взято класифікацію цінностей за М. Рокичем. Для діагностики індивідуальних ієрархій цінностей М. Рокич розробив метод, що став досить популярним – метод прямого ранжування цінностей, які згруповано у два списки, – термінальні та інструментальні цінності (Rokeych et al., 1973) Дослідження було проведене за допомогою методики «Ціннісні орієнтації». Ця методика базується на прямому ранжуванні списку цінностей. М. Рокич виділяє 2 класи цінностей:

термінальні – впевненість у тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути (цінності – цілі);

інструментальні – впевненість у тому, що яка-небудь дія або якість особистості має переважати у будь-якій ситуації (цінність – засіб).

Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі і цінності-засоби.

У дослідженні брало участь 100 студентів, 42 з яких – студенти II курсу факультету початкової та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету Імені Івана Франка, 58 – студенти IV курсу цього ж факультету. Вік досліджуваних – 19–21 років.

Респондентам пропонувалися два списки (або набори карток) цінностей (по 18 у кожному). У списках досліджуваний присвоює кожній цінності ранговий номер (або розкладає картки у порядку значимості). Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати, тому нами була обрана саме ця форма методики. Спочатку пропонували набір термінальних, потім набір інструментальних цінностей. Відповідно до списку цінностей, розставлених по ступеню значимості для респондента, позиції у списку заносилися нами у бланк відповідей.

Порівняльні показники дослідження цінностей орієнтацій (термінальні цінності) за методикою М.Рокича студентів 2 та 4 курсів (табл. 1).

Слід зазначити, що серед респондентів досить важко виділити тих, чий ціннісні орієнтації чітко належать до певного типу. Для більшості респондентів основними є цінності особистого щастя, здоров'я, освіченість, наявність вірних друзів.

Перше місце в списку бажаних студентами **термінальних цінностей** посідає здоров'я (фізичне і психічне). Ця цінність для більшості студентів займає перше рангове місце. На другому місці у студентів 2 курсу перебувала цінність наявність хороших і вірних друзів, але для студентів 4 курсу, ця цінність стала менш важливою. Це, можливо означає, що потреба реалізується, і її цінність втратила своє значення. Цінність щасливе сімейне життя, для студентів 4 курсу та для студентів 2 курсу однаково важлива і займає третє рангове місце.

Таким чином, в ієрархії термінальних цінностей абсолютно домінують такі цінності: здоров'я (фізичне і психічне); щасливе сімейне життя; наявність хороших і вірних друзів; любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною); цікава робота.

Порівняльний аналіз результатів дослідження показав, що потреба в здоров'ї посідає провідне місце в ієрархії життєвих цінностей. Однак з'ясувалося і те, що між потребою студентів у здоров'ї і зусиллями, спрямованими на його формування та збереження, існує явна невідповідність. У зв'язку з цим, необхідна актуалізація потреби у здоров'ї фізичному і духовному, зумовлена їх цінністю, як засобу досягнення інших життєво важливих цінностей (наприклад, бути красивим, багатим, зайняти певне становище в суспільстві, на виробництві тощо), що буде активізувати дієву турботу про фізичне благополуччя.

Таблиця 1

№ п/п	Список А (термінальні цінності)	2 курс	4 курс
1	– Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);	12	4
2	– Життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);	11	15
3	– Здоров'я (фізичне і психічне);	1	1
4	– Цікава робота;	5	8
5	– Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);	18	14
6	– Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);	4	2
7	– Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);	6	6
8	– Наявність хороших і вірних друзів;	2	5
9	– Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);	15	12
10	– Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);	10	11
11	– Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);	8	9

12	– Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);	16	7
13	– Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);	17	17
14	– Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);	7	16
15	– Щасливе сімейне життя;	3	3
16	– Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);	14	18
17	– Творчість (можливість творчої діяльності);	13	13
18	– Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).	9	10

Таблиця 2

Порівняльні показники дослідження цінностей орієнтацій (інструментальні цінності) за методикою М. Рокіча студентів 2 та 4 курсів

№ п/п	Список Б (інструментальні цінності)	2 курс	4 курс
1	– Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;	13	15
2	– Вихованість (гарні манери);	1	5
3	– Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);	5	13
4	– Життєрадісність (почуття гумору);	10	2
5	– Ретельність (дисциплінованість);	18	16
6	– Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);	2	4
7	– Непримиренність до недоліків у собі та інших;	6	18
8	– Освіченість (широта знань, висока загальна культура);	3	7
9	– Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);	16	3
10	– Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);	14	17
11	– Самоконтроль (стриманість, самодисципліна);	11	10
12	– Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;	15	11
13	– Тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);	8	12
14	– Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани);	4	14

15	– Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);	7	6
16	– Чесність (правдивість, щирість);	12	1
17	– Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність в роботі);	9	8
18	– Чуйність (дбайливість).	17	9

Потреба в щасливому сімейному житті у більшій кількості респондентів пояснюється тим, що основну частину студентів становлять жінки – берегині сімейного вогнища, а у багатьох з них уже є свої сім'ї, діти. Багато хто тільки збирається створити свою сім'ю і відповідно це для них є найбільш важливим у житті.

В ієрархії **інструментальних цінностей** абсолютно домінують такі: життєрадісність (почуття гумору), вихованість (гарні манери), незалежність, освіченість, чесність.

Порівняльний аналіз результатів дослідження дозволив виявити, що потреба в чесності, правдивості, вихованості, незалежності займає провідне місце в ієрархії життєвих цінностей у студентів 4 курсу. Домінуючою стає потреба «життєрадісності (почуття гумору)». Здатність бути життєрадісним, веселим і заражати своїм оптимізмом інших, одна зі складових фахом педагога і є цінним для піддослідних.

Чесність (правдивість, щирість), вихованість, хороші манери, а також , широта поглядів повинні бути присутніми у педагога, так як він є прикладом для наслідування. Не випадково вище зазначені цінності займають важливе місце у становленні майбутніх педагогів, актуалізація цих потреб складає основну базу педагогічної професії.

Такі потреби як акуратність, терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани), раціоналізм, ретельність, непримиренність для студентів 4 курсу втратили свою значимість.

У цілому, у студентів четвертого курсу цілком склалася система професійних цінностей. У той же час більше половини цінностей перебувають у стані внутрішнього конфлікту.

Отримані дані свідчать про необхідність приділяти більшу увагу професійній етиці в освітньому процесі. Необхідно також організувати освітній процес відповідно до вимог ринку, тобто бути більш практико-орієнтованим. У цьому випадку освіта стане більш конкурентоспроможною, а у студентів буде менше внутрішніх конфліктів.

Дослідження ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокіча у студентів факультету початкової та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка дозволили нам зробити наступні висновки: перше місце в списку бажаних респондентами термінальних цінностей абсолютно домінують такі цінності:

- 1) здоров'я (фізичне і психічне);
- 2) щасливе сімейне життя;
- 3) наявність хороших і вірних друзів;

4) любов.

В ієрархії **інструментальних цінностей** абсолютно домінують такі цінності:

1) життєрадісність (почуття гумору)

2) незалежність;

3) освіченість;

4) ефективність у справах;

5) чесність (правдивість, щирість);

6) вихованість;

7) широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);

8) тверда воля.

Висновки. Цінності займають найважливіше місце в житті будь-якої людини і суспільства, але не самі по собі, а лише на тлі системи ціннісних орієнтацій, що формується під впливом домінуючих думок і поглядів в суспільстві, які знаходяться в постійному процесі історичного розвитку.

Ціннісні орієнтації людини органічно пов'язані із потребами людини і виступають головними чинниками детермінації її поведінки. Оскільки ціннісні орієнтації визначають мотиваційну сферу особистості, на підставі чого відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів конкретної діяльності, питання формування і корекції ціннісних установок завжди лишається актуальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, 1999 – Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології // Педагогіка і психологія. 1999. № 3. С. 5–14.
2. Бутківська, 1997 – Бутківська Т. В. Ціннісний вимір соціалізації учнів // Педагогіка і психологія. 1997. № 1(14). С. 130–137.
3. Пантюк, 2010 – Пантюк М. П. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи: історико-педагогічний аспект: Монографія. Дрогобич, 2010. 398 с.
4. Психологічний словник / під ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
5. Паскар, 2010 – Паскар В. Особливості формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки // Молодь і ринок. 2010. №6 (65). С. 89–94.
6. Савченко, 2002 Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 2002. 368 с.
7. Rokeach, 1983 – Rokeach M. The nature of human values. New York: Free Press, 1983. 438 p.

REFERENCES

1. Bekh, 1999 – Bex I. D. Vychovannia pidroctaiuchoi ocobyctocti na zacadax novoj metodolohii. [Education of growing up personality on principles of new methodology]. Pedagogy and psychology, 1999, № 3, pp. 5–14.
2. Butkivcka, 1997 – Butkivcka T. V. Tsinnicnyi vymir cotsializatsii uchniv. [Valued measuring of socialization of students]. Pedagogy and psychology, 1997, № 1 (14), pp. 130–137.
3. Pantiuk, 2010 – Pantiuk M.P. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vykhovnoi roboty: istoryko-pedahohichnyi aspekt. [Preparation of the future teacher for educational work: historical and pedagogical aspect]. Monograph, 2010, 398 p.
4. Psυχolohichnyi clovnyk. [psychology dictionary], 1982, 216 p.

5. Packar, 2010 – Packar V. Osoblyvosti formuvannia tsinnichnykh orientatsii maibutnix uchyteliv pochatkovykh klaciv u protseci faxovoi pidhotovky. [Forming of the valued orientations of future teachers of initial classes in the process of professional preparation], Young people and market, 2010, № 6(65), pp. 89–94.

6. Savchenko, 2002 – Savchenko O. Y. Dydaktyka pochatkovoї shkoly: Pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv. [Didactics of initial school: A textbook is for the students of pedagogical faculties]. 2002. 368 p.

7. Rokeach, 1983 – Rokeach M. The nature of human values. 1983, 438 p.